

УДК 378:005:305

DOI 10.32755/sjeducation.2021.01.007

ОПТИМІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Аніщенко Вікторія Олександрівна, доктор педагогічних наук,
доцент, професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

*Академія Державної пенітенціарної служби
(14000, Україна, м. Чернігів, вулиця Гонча, 34
e-mail: oceansoulvik11@gmail.com)*

ORCID: 0000-0002-5062-3789

Доцільність дослідження з проблеми оптимізації управління освітнім середовищем у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які готують до професійної діяльності офіцерів із врахуванням гендерного аспекту, обумовлена низкою факторів, серед яких головним є прагнення України інтегруватися в європейський та світовий простір, де здебільшого менеджмент різних сфер, у тому числі й освітянської, враховує гендерний принцип рівності.

Мета статті полягала в окресленні шляхів оптимізації управління освітнім середовищем закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання із врахуванням гендерної складової в освітньо-виховному процесі.

У статті зазначається, що метою формування майбутнього офіцера як особистості, як представника інтелектуального ресурсу суспільства, освітній менеджмент закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання має враховувати новітні підходи, в тому числі гендерно орієнтовані, для реалізації концепції філософії освіти ХХІ століття.

Висновок. Оптимізація освітнього середовища закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання із врахуванням гендерного маркера приводить до позитивних результатів, а саме: до подолання певних соціально-педагогічних суперечностей, суттєво сприяє вдосконаленню методологічних принципів навчання майбутніх офіцерів; прискорює розвиток культури взаємин між офіцерами-чоловіками та офіцерами-жінками на засадах взаємоповаги, толерантності тощо.

Впровадження гендерного складника в управління закладами освіти із специфічними умовами навчання забезпечить формування офіцерів нової форми, які за своїми професійними та особистісними якостями будуть готові до виконання різних за складністю професійних завдань та прийняття рішень у складних життєвих ситуаціях, а також рівень їхньої професійної компетентності буде відповідати вимогам міжнародних освітніх стандартів.

Ключові слова: гендер, принцип гендерної рівності, гендерний маркер, оптимізація освітнього процесу, менеджмент освіти.

OPTIMIZATION OF EDUCATIONAL ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS: GENDER ASPECT

Anishchenko Viktoriia, Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy
and Humanitarian Disciplines,

Academy of the State Penitentiary Service

(34, Honcha st., Chernihiv, 14000, Ukraine

e-mail: oceansoulvik111@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-5062-3789

The expediency of research on the problem of optimizing the educational environment management in higher educational institutions with specific learning conditions that train officers for professional activities considering the gender aspect is due to a number of factors, the main one of which is Ukraine's desire to integrate into the European and world space, where for the most part is the management of various spheres, including educational one, takes into account the gender principle of equality.

The purpose of the article. *The purpose of the article is to outline the ways to optimize the educational environment management of higher educational institutions with specific learning conditions, taking into account the gender component in the educational process.*

Results. *The article notes that in order to form a future officer as a person and as a representative of the intellectual resource of society, educational management of higher educational institutions with specific learning conditions should take into account the latest approaches, including the gender-oriented one, in order to implement the philosophy of the XXI-st century education.*

It is concluded that the optimization of educational environment of higher educational institutions with specific learning conditions taking into account the gender marker leads to positive results, namely: overcoming certain socio-pedagogical contradictions, significant contribution to improving the methodological principles of future officers' training; accelerating the development of a culture of relations between male and female officers on the basis of mutual respect, tolerance, etc.

Value. *The introduction of a gender component in the educational institutions management with specific learning conditions will ensure the officers' formation of the new formation, who by their professional and personal qualities will be ready to perform various difficult tasks and decisions making in difficult life situations, and their professional competence will meet the requirements of international educational standards.*

Key words: *gender, principle of gender equality, gender marker, optimization of educational process, education management.*

Постановка проблеми. Традиційні погляди на світ та порядок суспільного розвитку на теперішній час суттєво трансфор-

муються, що пов'язано з протіканням різних процесів в економіці, політиці, соціальній сфері й культурі. Однією з таких змін є поява політичних партій, громадських організацій та освітніх закладів, що будують свою діяльність із врахуванням принципу гендерної рівності.

Процес гендерної рівності набуває все більше обертів та має вияв позитивного результату в різних сферах життєдіяльності людини, в тому числі й освітянській сфері. Освітні функції, які виконують науково-педагогічні працівники в закладі вищої освіти із специфічними умовами навчання, пов'язані з формуванням культури та професійних й особистісних цінностей курсантів, професійної компетентності, яка на теперішній час обов'язково має бути доповнена гендерною складовою.

Врахування принципу гендерної рівності є однією з вимог низки імплементованих Україною міжнародно-правових актів Організації Об'єднаних Націй, що стає правовим фундаментом системи, спрямованої на забезпечення досягнення гендерної рівності. Україна закріпила цей принцип у вітчизняних законодавчих актах, хоча само по собі декларативне закріплення різних прав і свобод у гендерній сфері не дозволяє забезпечити їх реальну реалізацію. Для виконання цього завдання необхідно функціонування спеціальних механізмів, і, в першу чергу, – інституційного, функціонування якого спрямована й на забезпечення гендерної рівності у різних сферах життя. Так, маємо зазначити, що заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання є саме тими інституціями, які мають чітко розуміти необхідність дотримання принципу гендерної рівності під час формування власного менеджменту освіти, і в тому числі організації освітнього середовища та створенні педагогічних умов для формування гендерної компетентності як складової професійної компетентності майбутніх офіцерів. Це пов'язано з тим, що саме в цих закладах вищої освіти на сьогодні здобувають освіту майже рівна кількість курсантів жіночої та чоловічої статі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень проблеми гендерної політики в Збройних Силах України, Державної прикордонної служби України, підрозділах Міністерства внутрішніх сил України, Державної кримінально-виконав-

чої служби України можна виділити низку наукових досліджень вітчизняних учених і практиків, а саме: І. Грицай [3], Н. Дубчак [5], Л. Кринець [9], О. Олійника [2] та ін. Безпосередньо питанням гендерної рівності, формування гендерної культури присвячені праці закордонних дослідників М. Кіммеда [7], Б. Реардона [10] та ін. Проблеми запровадження гендерної складової в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання розглядають О. Андрощук [1], А. Беспалько [12], В. Дияк [4], А. Іноземцев [6], О. Ковальова [8], О. Луцький [1], В. Мірошніченко [11], І. Почекалін [11], С. Стецюк [12], К. Тушко [4] та інші.

Віддаючи належне дослідженням великої кількості науковців, маємо констатувати недостатню розробленість створення сприятливого освітнього середовища в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, а також певним елементам його управління.

Мета статті – окреслити шляхи оптимізації управління освітнім середовищем закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання із врахуванням гендерної складової в освітньо-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання спрямовують свою основну діяльність на якісну підготовку фахівців-офіцерів, на формування їх професійної компетентності та готовності до виконання не тільки службово-професійних завдань, але й до вирішення інших суспільно важливих проблем (захист кордонів, безпека суспільства, захист прав і свобод громадян, створення умов для ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і дівчат, зниження рівня гендерно зумовленого насильства, забезпечення реалізації державних соціальних програм щодо гендерної рівності жінок і чоловіків тощо).

Головним у процесі підготовки фахівців-офіцерів є створення умов для формування не тільки професіонала, а також одночасно розвиненої особистості – вихованої й культурної людини, яка під час несення служби та вирішення проблем професійного характеру буде діяти на підставі принципів гуманізму, людяності, честі, моральності, добропорядності тощо.

З метою формування майбутнього офіцера як особистості, як представника інтелектуального ресурсу суспільства, освітній менеджмент закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання має запроваджувати новітні підходи, в тому числі гендерно орієнтовані, для реалізації концепції філософії освіти XXI століття.

Велика роль у запровадженні інноваційних підходів управління освітнім процесом належить науково-педагогічній спільності закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання. Науково-педагогічні працівники разом із здобувачами вищої освіти формують загальну культуру, в тому числі гендерну культуру, створюють базу для розуміння гендерних питань всіма суб'єктами освітнього процесу, мають можливість змінити освітнє середовище для покращення мотивації до гендерних перспектив у повсякденній праці та створення траєкторії власної кар'єри протягом життя.

Менеджмент закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання має певні особливості. Вони пов'язані з тим, що курсанти – здобувачі вищої освіти одночасно вчать та несуть службу, виконують різні службові завдання, що наближені до майбутньої професійної діяльності. Це означає, що із врахуванням гендерного маркера, змін у нормативно-правовій базі щодо несення служби у військових формуваннях, курсанти незалежно від статі мають виконувати однакові за складністю службово-професійні функції (в тому числі несення добових нарядів). До того ж усі курсанти мають відпрацьовувати лідерські якості під час як аудиторної (навчальної) діяльності, так і під час несення служби. І попри наявне переконання в тому, що чоловіки більш схильні бути лідерами, не може бути різниці між курсантами різної статі. Курсантки мають бути залучені до всіх видів діяльності, виконувати різні ролі, проходити певні випробування розумового та фізичного характеру в межах тієї спеціальності, за якою вони отримують вищу освіту, яка потім надасть їм можливість гідно виконувати професійні завдання під час несення служби у Збройних Силах України, Державній прикордонній службі, Державній кримінально-виконавчій службі та інших сферах безпеки і оборони нашої країни.

Оптимізація освітнього середовища, освітнього процесу у складі вищої освіти із специфічними умовами навчання, на нашу думку, є своєчасною дією щодо сприяння саморефлексії здобувачів вищої освіти і формуванню в них усвідомлення рівності статі. Відкрито обговорюючи гендерні питання, посилаючи виклик гендерній нерівності, науково-педагогічні працівники можуть допомогти курсантам розпізнавати ситуації, в яких привілеї, що базуються на їхній особистості, дають їм більше можливосте, ніж інші. На практичних заняттях мають розв'язуватися ситуаційні вправи, під час яких викладач має висвітлювати певні ситуації, коли вирішуються завдання щодо подолання статевої дискримінації, соціальної нерівності, в цілому змінюються стереотипи стосовно як до жінок, так і до чоловіків (оскільки гендерні питання стосуються одночасно обох статей) тощо.

Також викладачі мають заохочувати до відкритості різних поглядів курсантів жіночої та чоловічої статі, врахування яких є важливим для вирішення практико-орієнтованих завдань професійного спрямування (наприклад, оборона державного кордону, під час якої необхідно турбуватися не тільки про захист цивільних осіб, але й про попередження сексуального насилля, насильницьких злочинів, продовольчої нестабільності та епідемії тощо; несення служби в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, де виникає низка факторів, що загрожують офіцерам – як жінкам, так і чоловікам та ін.).

Треба зауважити на тому, що знання викладачем гендерної динаміки в аудиторії, під час позааудиторної діяльності з курсантською спільнотою виступає певним інструментарієм усвідомлення свого впливу на формування вдосконалених гендерних норм у закладі вищої освіти із специфічними умовами навчання.

Гендерні аспекти освітнього контенту мають бути висвітлені в навчальній програмі, дизайні, методології та навчальних ресурсах майже всіх дисциплін (головне під час створення навчально-методичного забезпечення розуміти, як буде сприйматися навчальний матеріал різними здобувачами в аудиторії). Це означає, що всі матеріали навчальної дисципліни мають однаково висвітлювати ролі чоловіків і жінок в історичному аспекті, можливостях застосовувати особистісні схильності до управлінської, ін-

женерної справи, створення стратегічних і тактичних планів дій різного характеру надзвичайних ситуацій тощо.

Особливо маємо звернути увагу на культуру спілкування під час проведення аудиторних занять, що базується на використанні мовного стилю, груповій роботі, гендерному розподілу завдань тощо. Безперечно, слід уникати навмисно дискримінуючої, сексистської промови або звернення до здобувачів вищої освіти. Необхідно потурбуватися про те, щоб застосовувати гендерно нейтральні (без врахування гендерного аспекту) мовні вирази (наприклад, коли військовослужбовець має йти в бій, його головним завданням є захист мирних жителів). Викладачі мають уникати стереотипізації, а, навпаки, повинні використовувати гендерно нейтральні формулювання. Під час вивчення навчального матеріалу курсанти мають відчувати, що подані практичні приклади (службово-професійні, життєві ситуації) надають можливість взяти досвід як жіночий, так і чоловічий частині навчальної групи. В цілому, спостереження показали, що у великих аудиторних дискусіях курсанти-чоловіки мають тенденцію до домінування, однак якщо курсанти-жінки бажають проявити лідерські ролі у дискусії, то викладач має «м'яко» підказати курсантам-чоловікам, що їм треба дещо поступитися й надати можливість курсантам-жінкам теж проявити себе в дискусії. Тут головна роль викладача полягає в тому, щоб під час дискусії всім була надана можливість висловити власний погляд та навчити курсантів слухати й чути один одного, тверезо сприймати критику, надавати коментарі та ставити слушні запитання.

Викладачі мають розуміти, що їх особистісні характеристики (гендерна належність, вік, ранг, військовий та бойовий досвід, етнічна належність, рівень освіти тощо) дозволяють деяким курсантам здебільшого усвідомлювати здатність до участі в освітній діяльності, в можливостях змінювати гендерні маркери освітнього середовища закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання.

Неможливо обійти увагою процес оцінювання здатностей курсантів щодо вивчення, розуміння й застосування освітнього контенту. Результати спостереження за цим процесом надали змогу зробити такі висновки: викладачі мають забезпечити оці-

нювання за однаковими критеріями всіх курсантів незалежно від статі (здебільшого це стосується виконання навчальних завдань з тактико-спеціальної, вогневої, правоохоронної, фізичної та іншої професійно орієнтованої підготовки); критерії оцінювання мають точно віддзеркалювати знання кожного курсанта з навчальної дисципліни та його/її здатність застосовувати їх під час військових, бойових, правоохоронних та інших професійних дій в умовах мирного та військового часу, надзвичайних ситуацій, що вимагають швидкого реагування та прийняття певного професійно грамотного рішення; викладачі оцінюють не тільки інтелектуальні якості курсантів, але й творчі, комунікативні, соціально орієнтовані, етичні та інші; викладачі мають надавати рівні можливості курсантам щодо демонстрації їхніх знань (наприклад, у письмовій формі, мовній формі, презентаційній формі – портфоліо, відеодемонстрація слайдів, роликів, фільмів тощо, груповій роботі); викладачі мають активно заохочувати всіх курсантів до саморозвитку та самовиховання щодо навчання, в тому числі розширення гендерних знань; викладачі розглядають, як оцінки можуть бути використані для підвищення самооцінки та стимулювання позитивної поведінки курсанта в закладі вищої освіти, заохочуючи важку працю й спростовуючи уявлення про те, що досягнення визначаються вродженими здібностями (особливо у чоловіків) та вдачею й зовнішнім виглядом (особливо у жінок). Усе вищевикладене вказує на те, що викладач відіграє велику роль у процесі оптимізації освітнього середовища із врахуванням гендерних маркерів.

В органах управління закладом вищої освіти із специфічними умовами навчання мають бути задіяні як чоловіки, так і жінки, які своєю поведінкою та професійними діями будуть надавати приклад у формуванні гендерно орієнтованого комунікативного процесу та гендерної культури.

Висновки. Оптимізація освітнього середовища закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання із врахуванням гендерного маркера приводить до позитивних результатів, а саме: прискорює розвиток культури взаємин між офіцерами-чоловіками та офіцерами-жінками на засадах взаємоповаги, толерантності, надаючи їм можливості до самореалізації як чоловіка,

так і жінки; сприяє вдосконаленню методологічних принципів навчання майбутніх офіцерів, тобто методологія стає «гендерно нейтральною» – спрямована на використання гендерно чутливої термінології в навчальному матеріалі, наукових дослідженнях тощо; послідовне впровадження гендерного складника в менеджмент закладів освіти із специфічними умовами навчання забезпечать формування офіцерів нової формації, які за своїми професійними та особистісними якостями будуть відповідати вимогам міжнародних освітніх стандартів.

Список використаних джерел

1. Андросчук О. Ю., Луцький О. Л. Гендерний аспект у військовій сфері. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadsps_2011_1_20 (дата звернення: 25.02.2021).
2. Гендерна політика у Збройних Силах України: проблеми теорії та практики: монографія / за заг. ред. О. М. Олійника. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 334 с.
3. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2018. 560 с.
4. Дияк В. В., Тушко К. Ю. Формування гендерної компетентності майбутніх фахівців як наукова проблема. Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку суспільства: стан, проблеми, перспективи: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 25 квітня 2018 року). Хмельницький: НаДпсу, 2018. С. 101–102.
5. Дубчак Н. І. Жінки у Збройних Силах України: проблеми гендерної політики. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 4. С. 187–192.
6. Іноземцев Т. В., Іноземцев А. В. Гендерна складова частина у навчальному процесі кафедр військової підготовки закладів вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 33. Т. 1. С. 56–62.
7. Кімелл Майкл С. Гендерне суспільство. Київ: Сфера, 2003. 490 с.
8. Ковальова О. В. Сутність гендерної політики в сфері освіти та науки. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2014. С. 74–77.
9. Кримець Л. В. Гендерна компетентність військового керівника: проблеми формування та досвід АТО. *Військова освіта*. 2016. № 2 (34). С. 138–145.
10. Reardon B. Gender Justice as a Goal of Peace. Education. SangSaeng. № 7 (June 30, 2003).

11. Почекалін І. М., Мірошніченко В. І. Теоретичні засади гендерної освіти. *Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку суспільства: стан, проблеми, перспективи*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 25 квітня 2018 року). Хмельницький: НаДпсу, 2018. С. 229–231.

12. Стецюк С. П., Беспалько А. О. Щодо питання забезпечення гендерної рівності у системі військової освіти (на прикладі прийому до військових ліцеїв). *Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку суспільства: стан, проблеми, перспективи*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 25 квітня 2018 року), 2018. С. 250–253.

References

1. Androshchuk, O. Yu. and Lutskiy, O. L. (2011), Gender aspect in the military sphere, *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, Issue 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_1_20 (accessed 25 February 2021).

2. *Gender policy in the Armed Forces of Ukraine: problems of theory and practice*: monograph (2012), in Oliinyk, O. M. (Ed.), Research Center for Humanitarian Problems of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv.

3. Hritsai, I. O. (2018), *The mechanism of ensuring the principle of gender equality: theory and practice*: monograph, High-Tech. Press, Kyiv.

4. Dyiak, V. V. and Tushko, K. Yu. (2018), *Formation of gender competence of future specialists as a scientific problem. Implementation of gender policy at the present stage of society development: state, problems, prospects*: materials of the International scientific-practical conference (Khmelnyskyi, 25 April, 2018), National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnyskyi, pp. 101–102.

5. Dubchak, N. I. (2008), Women in the Armed Forces of Ukraine: problems of Gender Policy, *Strategic priorities*, No. 4, pp. 187–192.

6. Inozemtsev, T. V. (2021), Gender component in the educational process of military training departments of higher educational institutions, *Innovation pedagogy*, Issue 33, Vol. 1, pp. 56–62.

7. Kimmel Mike S. (2003), *Gender society*, Sphere, Kyiv.

8. Kovaleva, O. V. (2014), The essence of gender policy in education and science, *Legal scientific electronic journal*, No. 4, pp. 74–77.

9. Krimets, L. V. (2016), Gender competence of the military leader: problems of formation and experience of anti-terrorist operation, *Military education*, No. 2 (34), pp. 138–145.

10. Reardon, B. (2003), Gender Justice as a Goal of Peace, *Education. SangSaeng*, No. 7 (June 30, 2003).

11. Pochekalin, I. M. and Miroshnichenko, V. I. (2018), *Theoretical principles of gender education. Implementation of gender policy at the present stage of society development: state, problems, prospects*: materials of the International scientific-practical conference (Khmelnyskyi, 25 April, 2018), National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnyskyi, pp. 229–231.

12. Stetsiuk, S. P. and Bespalko, A. O. (2018), On the issue of ensuring gender equality in the military education system (on the example of admission to military lyceums). *Implementation of gender policy at the present stage of society development: state, problems, prospects*: materials of the International scientific-practical conference (Khmelnyskyi, 25 April, 2018), National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnyskyi, pp. 250–253.